

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

دانشکده : ادبیات و علوم انسانی

گروه : زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته :

زبان و ادبیات فارسی

گرایش : ادبیات تطبیقی

بررسی تطبیقی جایگاه انسان در شعر

ملک الشعراى بهار و جمیل صدقی الزهاوی

استاد راهنما: دکتر رضا سمیع زاده

استاد مشاور: دکتر ناصر محسنی نیا

مؤلف : صدیقه مرادی رحیم آبادی

شهریور ماه ۱۳۹۲

تقدیم به

پدر و مادر بزرگوارم

اختران تابناک زندگی ام

و

همسر مهربان و ارزشمندم

سپاس نامه

سپاس خدای بی همتا، که دانش را برای کشتن جهل در وجود بندگان قرار داد تا راه را از بی راهه بازشناسند.

پدر و مادر مهربان و نازنینم را قدر می دانم که همراهی آنها در مسیر زندگی موجب آرامش و تسکین قلبم بود و با یاری خود سختی های راه دانش اندوزی را برایم آسان و هموار ساختند .

سپاسگزارم از همسر عزیزم که پیوسته با صبر و پشتیبانی و همراهی های زاید الوصف خود عاشقانه مرا در پیمودن طریق علم آموزی یاری نمود .

و خواهر دلسوز و بزرگووارم که همچون مادری مهربان در تمام مراحل زندگی و تحصیلی مرا یاری می نماید .

و با سپاس از تمامی کسانی که هر قدر راه من طولانی شد، تحمل کردند و مرا در این وادی حیرانی به خود وانگذاشتند. با تشکر از همه ی استادانی که در این راه مرا یاری کردند، چه استادانی که حضوری بودند و چه کسانی که از طریق کتاب هایشان ذهن مرا یاری نمودند، به ویژه آقایان دکتر محسنی نیا، دکتر سمیع زاده، دکتر قافله باشی، دکتر طاهری تشکر و قدردانی می نمایم.

صفحه

عنوان

فصل اول :

بخش اول: کلیات و تعاریف

۱-۱- درآمد

۱

۱-۱-۲- بیان مسأله

۱

۱-۱-۳- ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

۱

۱-۱-۴- طرح سؤال های اصلی تحقیق

۲

۱-۱-۵- فرضیه های اصلی تحقیق

۲

۱-۱-۶- سوابق پژوهشی موضوع

۲

۱-۱-۷- بیان روش کار و مراحل انجام تحقیق

۲

۱-۱-۸- نتایج علمی قابل پیش بینی تحقیق

۳

۱-۱-۹- مقدمات و تعاریف

۳

۱-۹-۱-۱- ادبیات چیست؟

۳

۱-۹-۱-۲- ادبیات تطبیقی

۴

۱-۹-۱-۳- ادبیات تطبیقی در ایران

۵

۱-۹-۱-۴- ادبیات تطبیقی در ادبیات فارسی

۶

۱-۹-۱-۵- ادبیات تطبیقی در ادبیات عرب

۶

بخش دوم: شرح احوال و آثار ملک الشعرای بهار (۱۲۶۵-۱۳۳۰ش)

فهرست مطالب

۱-۲- زندگی نامه، شرح احوال و نسب بهار

۸

۱-۲-۱- فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی بهار

۹

۱-۲-۲- آثار و تألیفات بهار

۱۰

۱-۲-۳- محتوا و ویژگی های اشعار بهار

۱۰

۱-۲-۴- جایگاه بهار در ادب فارسی و درنگاه دیگران

۱۱

۱-۲-۵- آشنایی بهار با فرهنگ و ادب عرب

۱۲

۱-۲-۶- درگذشت بهار

۱۳

بخش سوم: شرح احوال و آثار جمیل صدقی الزهاوی (۱۸۶۳-۱۹۳۲م)

۱-۳-۱- زندگی نامه ، شرح حال و نسب زهاوی

۱۴

۱-۳-۲- فعالیت های سیاسی و مطبوعاتی

۱-۳-۳- آثار و تألیفات زهاوی ۱۵

۱-۳-۴- محتوا و ویژگی های اشعار زهاوی ۱۶

۱۶

۱-۳-۵- جایگاه زهاوی در ادبیات عرب و نگاه دیگران

۱-۳-۶- آشنایی زهاوی با فرهنگ و ادبیات ایران ۱۷

۱-۳-۷- درگذشت زهاوی ۱۹

۲۰

بخش چهارم: تطبیق ویژگی هایی از دوشاعر

۱-۴-۱- تطبیق اوضاع زندگی بهار و زهاوی

۲۲

۱-۴-۲- تطبیق فعالیت‌های جانبی دو شاعر

۲۲

فهرست مطالب

**فصل دوم: مختصری از اوضاع سیاسی - اجتماعی و ادبی ایران و عراق / و تعریفی
از انسان**

بخش اول : مختصری از اوضاع سیاسی - اجتماعی و ادبی ایران در عصر قاجاریه

۲-۱-۱- درآمد

۲۴

۲-۱-۲- اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در دوره ی قاجاریه

۲۴

۲-۱-۳- ادبیات مشروطه

۲۶

۲-۱-۴- مهمترین ویژگی های شعر عصر مشروطیت

۲۷

بخش دوم: مختصری از اوضاع سیاسی - اجتماعی و ادبی عراق در عصر عثمانی

۲-۲-۱- اوضاع سیاسی و اجتماعی عراق در عصر عثمانی

۲۸

۲-۲-۲- ادبیات عصر نهضت

۲۹

۳-۲-۲- مهم ترین ویژگی های شعر عصر نهضت

۳۰

۴-۲-۲- تطبیق اوضاع اجتماعی و ادبی ایران و عراق

۳۰

بخش سوم: اصل انسان و تعاریف آن در منابع و نظریات فکری

۱-۳-۲- درآمد

۳۲

۲-۳-۲- انسان از دیدگاه غربی ها

۳۲

فهرست مطالب

۱-۲-۳-۲- اومانیزم در انگلستان و دیگر کشورهای غربی

۳۳

۳-۳-۲- انسان از دیدگاه شرقی ها

۳۵

۱-۳-۳-۲- انسان از دیدگاه اسلام

۳۶

۲-۳-۲- انسان در قرآن

۳۷

۲-۳-۳- انسان در نهج البلاغه

۳۸

۲-۳-۴- انسان در عرفان و تصوف

۳۹

۲-۳-۵- انسان در فلسفه

۴۱

۲-۳-۶- انسان در شعر کلاسیک

۴۱

۲-۳-۷- انسان در شعر معاصر

۴۳

فصل سوم : بررسی جایگاه انسان در شعر ملک الشعرای بهار و جمیل صدقی الزهاوی و

تطبیق و مقایسه آنها/ و نتیجه گیری

بخش اول: بررسی جایگاه انسان از دیدگاه های مختلف در شعر ملک الشعرای بهار و

جمیل صدقی الزهاوی

۳-۱-۱- درآمد

۴۵

۳-۱-۲- اصل انسان و اومانیزم

۴۵

- اشعار بهار در اصل انسان

۴۷

- اشعار زهاوی در اصل انسان

۵۱

فهرست مطالب

۳-۱-۳- انسان و جهان خلقت و هدف از آفرینش

۵۶

- اشعار بهار در جهان خلقت و هدف از آفرینش

۵۷

- اشعار زهاوی در جهان خلقت و هدف از آن

۶۰

۳-۱-۴- انسان و خدا و شناخت او

۶۵

- اشعار بهار در رابطه ی انسان و خدا

۶۵

- اشعار زهاوی در رابطه ی انسان و خدا

۶۹

۳-۱-۵- انسان و دین

۷۲

- اشعار بهار در رابطه ی انسان و دین

۷۳

- اشعار زهاوی در رابطه ی انسان و دین

۷۶

۳-۱-۶-انسان و اختیار او یا جبر

۸۱

- اشعار بهار درباره ی اختیار انسان یا جبر

۸۳

- اشعار زهاوی درباره ی اختیار انسان یا جبر

۸۶

۳-۱-۷-انسان و نیکی و خدمت به هم نوع با خلق نیک

۹۲

- اشعار بهار در نیکی و خدمت به هم نوع

۹۲

- اشعار زهاوی در نیکی و خدمت به هم نوع

۹۸

۳-۱-۸-نفس انسان : خواسته ها و هواجس آن، حرص و طمع

۱۰۱

- اشعار بهار در نفس انسان و خواسته ها و هواجس آن

۱۰۱

- اشعار زهاوی در نفس و هواجس آن

۱۰۵

۳-۱-۹-انسان و هدایت

۱۱۰

فهرست مطالب

- اشعار بهار در هدایت

۱۱۰

- اشعار زهاوی در هدایت

۱۱۱

۳-۱-۱۰-انسانی و نادانی و غفلت او

۱۱۴

- اشعار بهار در نادانی و غفلت انسان

۱۱۴

- اشعار زهاوی در نادانی و غفلت انسان

۱۱۶

۳-۱-۱۱-انسان دانا و فاضل در برابر جاهل

۱۲۱

- اشعار بهار در باب انسانهای دانا و فاضل در برابر جاهلان

۱۲۲

- اشعار زهاوی در باب انسانهای دانا و فاضل در برابر جاهلان

۱۲۵

۳-۱-۱۲-انسان و علم و جهل

۱۲۸

- اشعار بهار در علم و جهل انسان

۱۲۸

- اشعار زهاوی در علم و جهل انسان

۱۳۴

۳-۱-۱۳-انسان و عدل در برابر ظلم

۱۴۳

- اشعار بهار در عدل انسان مقابل ظلم

۱۴۳

- اشعار زهاوی در عدل انسان مقابل ظلم

۱۴۶

۳-۱-۱۴-انسان و شجاعت و عزّت نفسش در برابر ذّلت

۱۵۲

- اشعار بهار در شجاعت و عزّت انسان در برابر ذّلت

۱۵۲

- اشعار زهاوی در شجاعت و عزّت انسان در برابر ذّلت

۱۵۴

۳-۱-۱۵-انسان و عقل و تدبیر در امور و میانه روی در رفتار و عمل

۱۵۷

- اشعار بهار در عقل و تدبیر و میانه روی در امور

۱۵۷

فهرست مطالب

- اشعار زهاوی در عقل و تدبیر و میانه روی در امور

۱۵۹

۳-۱-۱۶-انسان ، غم ها و مشکلات زندگی

۱۶۴

- اشعار بهار در غم ها و مشکلات انسان

۱۶۴

- اشعار زهاوی در غم ها و مشکلات انسان

۱۶۶

۳-۱-۱۷-گذر عمر انسان، جوانی و پیری او و ناپایداری دنیا

۱۷۰

- اشعار بهار در گذر عمر و ناپایداری دنیا، جوانی و پیری

۱۷۰

- اشعار زهاوی در گذر عمر و ناپایداری دنیا، جوانی و پیری

۱۷۲

۳-۱-۱۸-انسان و اغتنام فرصتو شاد زیستن

۱۷۵

- اشعار بهار در اغتنام فرصت و شاد زیستن آدمی

۱۷۵

- اشعار زهاوی د راغتنام فرصت و شاد زیستن آدمی

۱۷۷

۳-۱-۱۹-وطن، جامعه و وظیفه ی انسان مسئول در قبال آن

۱۸۰

- اشعار بهار در باب وطن و جامعه و وظیفه ی انسان در قبال آن

۱۸۰

- اشعار زهاوی در باب وطن و جامعه و وظیفه ی انسان در قبال آن

۱۸۳

۳-۱-۲۰-انسان و پیشرفت کردن و مدرنیته شدن

۱۸۹

- اشعار بهار در پیشرفت و مدرنیته شدن انسان

۱۸۹

- اشعار زهاوی در پیشرفت و مدرنیته شدن انسان

۱۹۱

۳-۱-۲۱-راستی و یکرنگی در گفتار و کردار و اتحاد انسانها

۱۹۶

- اشعار بهار در راستی گفتار، یکرنگی و اتحاد انسانها

۱۹۶

- اشعار زهاوی در راستی گفتار، یکرنگی و اتحاد انسانها

۲۰۱

فهرست مطالب

۳-۱-۲۲-انسان و ارتباط با دیگران و انتخاب دوست و هم نشین

۲۰۵

- اشعار بهار در ارتباط انسان با دیگران و انتخاب هم نشین

۲۰۵

- اشعار زهاوی در ارتباط انسان با دیگران و انتخاب هم نشین

۲۰۸

۳-۱-۲۳-انسان و تلاش و دوری از تن پروری

۲۱۲

- اشعار بهار در تلاش و دوری از تن پروری انسان

۲۱۲

- اشعار زهاوی در تلاش و دوری از تن پروری انسان

۲۱۴

۳-۱-۲۴-انسان و غرور

۲۱۷

- اشعار بهار در انسان و غرور

۲۱۷

- اشعار زهاوی در انسان و غرور

۲۱۹

۳-۱-۲۵-انسان و روزگار و زمانه

۲۲۱

- اشعار بهار در روزگار و احوال آن بر انسان

۲۲۱

- اشعار زهاوی در روزگار و احوال آن بر انسان

۲۲۵

۳-۱-۲۶-انسان و حق و حقیقت

۲۲۸

- اشعار بهار در انسان، و حق و حقیقت

۲۲۸

- اشعار زهاوی در انسان، و حق و حقیقت

۲۳۰

۳-۱-۲۷-انسان و آزادی (آزاداندیشی - آزادی بیان و ...)

۲۳۵

- اشعار بهار در انسان و آزادی های او

۲۳۵

- اشعار زهاوی در انسان و آزادی های او

۲۳۸

۳-۱-۲۸-انسان و صبر و امید

۲۴۳

فهرست مطالب

- اشعار بهار در صبر و امید انسان

۲۴۳

- اشعار زهاوی در صبر و امید انسان

۲۴۵

۳-۱-۲۹-انسان والا و ارزش ماندگاری نام نیک

۲۴۹

- اشعار بهار در ارزش و ماندگاری نام نیک انسان والا

۲۴۹

- اشعار زهاوی در ارزش و ماندگاری نام نیک انسان والا

۲۵۲

۳-۱-۳۰- خصلت و وضعیت انسانها

۲۵۵

- اشعار بهار در خصلت و وضعیت انسانها

۲۵۵

- اشعار زهاوی در خصلت و وضعیت انسانها

۲۵۸

۳-۱-۳۱- انسان، روح و فکر؛ آرامش و تقویت آن

۲۶۲

- اشعار بهار در روح و فکر انسان

۲۶۳

- اشعار زهاوی در روح و فکر انسان

۲۶۴

۳-۱-۳۲- انسان و فقر و ثروت و توجه او به فقرا

۲۶۸

- اشعار بهار در فقر و ثروت و توجه انسان به فقرا

۲۶۸

- اشعار زهاوی در فقر و ثروت و توجه انسان به فقرا

۲۷۰

۳-۱-۳۳- برابر انسانها حتی زن و مرد

۲۷۴

- اشعار بهار در برابری انسانها حتی زن و مرد

۲۷۵

- اشعار زهاوی در برابری انسانها حتی زن و مرد

۲۷۷

۳-۱-۳۴- انسان در نقش زن و مادر

۲۸۱

۳-۱-۳۴-۱- اشعار بهار در نقش زن و مادر بودن یک انسان

۲۸۲

فهرست مطالب

- نقش زن

۲۸۲

- نقش مادر

۲۸۵

۳-۱-۳۴-۲- اشعار زهاوی در نقش زن و مادر بودن یک انسان

۲۸۹

- نقش زن

۲۹۰

- نقش مادر

۲۹۳

۳-۱-۳۵- انسان و آخرت و اعمال او

۲۹۶

- اشعار بهار در انسان و آخرت و اعمال او

۲۹۶

- اشعار زهاوی در انسان و آخرت و اعمال او

۲۹۸

۳-۱-۳۶- انسان و مرگ

۳۰۲

- اشعار بهار درباره ی مرگ انسان

۳۰۲

- اشعار زهاوی درباره مرگ انسان

۳۰۴

بخش دوم :

نتیجه گیری

۳۱۲

چکیده

روابط متقابل ادبی و فرهنگی میان ملل عالم، به خصوص ملل همجوار، از دیرباز مرسوم و متداول بوده است. در این میان، رابطه ی فرهنگی، زبانی و ادبی ملت ایران و عراق در طول تاریخ بیش از هر ملت دیگری بوده است.

ملک الشعرا ی بهار، شاعر معاصر ایرانی (متوفای ۱۳۳۰ ش) و جمیل صدقی الزهاوی، شاعر معاصر عراق (متوفای ۱۹۳۲ م) هر یک در ادبیات کشور خویش از جایگاه ویژه ای برخوردارند که در این پایان نامه سعی شده است تا با بررسی ادبیات و اوضاع سیاسی و اجتماعی در ایران و عراق، زندگی دو شاعر، آثار آنها و مبحث اصلی یعنی بررسی تطبیقی جایگاه انسان در شعر این دو شاعر؛ به اندیشه های بهار و زهاوی در باب انسان پرداخت چرا که کمال انسانی اساسی ترین دغدغه ی اندیشمندان در هر زمانی است. همچنین بتوانیم از پس این پژوهش به مهم ترین نتیجه که تأثیر پذیری بهار و زهاوی، مشابهت و مغفقات نگاه ایشان در به تصویر کشیدن چهره ی انسان برسیم. طرح موضوعاتی این گونه، کمک شایانی به درک بهتر تعامل ادبی و فرهنگی ادبیات فارسی با ادبیات و فرهنگ دیگر کشورها، از جمله کشورهای عربی و مسلمان خواهد کرد.

واژگان کلیدی: ملک الشعرا ی بهار، جمیل صدقی الزهاوی، ادبیات تطبیقی، انسان در شعر معاصر فارسی و عربی، عصر مشروطه در ایران، عصر نهضت در عراق.